

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-33-5

УДК 334.012.61–022.51: 330.3

Лукашова Л.В.
*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту
Київського національного торговельно-економічного університету*

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК КЛЮЧОВИЙ РЕСУРС ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті проаналізовано основні тенденції розвитку національного малого підприємництва. До переваг, які притаманні малому підприємству слід віднести: мобільність, здатність швидко реагувати на зміни в економічному просторі та можливість оперативного пристосовуватися до потреб споживачів. В ході даного дослідження були виділені особливості малого підприємництва, які забезпечують його динамізм та ефективну діяльність, основними серед яких є: формування напрямку економічного зростання; спеціалізація, орієнтація на потреби ринку; особливе ставлення до трудового процесу, зацікавленість у кінцевому результаті; готовність до інновацій, спроможність зашкодити зниженню науково-технічного потенціалу країни; наявність переліку актуальних організаційних навичок тощо. Мале підприємство розглядається в якості ключового ресурсу економічного зростання.

Ключові слова: мале підприємництво, мікропідприємництво, фізичні особи-підприємці, фасилітація, економічне зростання.

Лукашова Л.В. МАЛОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК КЛЮЧЕВОЙ РЕСУРС ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

В статье проанализированы основные тенденции развития национального малого предпринимательства. К преимуществам, которые присущи малому предпринимательству, следует отнести: мобильность, способность быстро реагировать на изменения в экономическом пространстве и возможность оперативно приспосабливаться к потребностям клиентов. В ходе данного исследования были выделены особенности малого предпринимательства, обеспечивающие его динамизм и эффективную деятельность, основными из которых являются: формирование направления экономического роста; специализация, ориентация на потребности рынка; особое отношение к трудовому процессу, заинтересованность в конечном результате; готовность к инновациям, возможность воспрепятствовать снижению научно-технического потенциала страны; наличие перечня актуальных организационных навыков и т.п. Малое предпринимательство рассматривается в качестве ключевого ресурса экономического роста.

Ключевые слова: малое предпринимательство, микропредпринимательство, физические лица-предприниматели, фасилитация, экономический рост.

Lukashova Liudmyla. SMALL ENTREPRENEURSHIP AS A KEY RESOURCE FOR ECONOMIC GROWTH

The article describes the main trends in the development of national small business. The study of trends in the development of small business showed a decrease in the number of national entities of small business, in the dynamics over the past 8 years more than 17%. This negative tendency indirectly affects the reduction of the social standard of living of the population, in particular the unemployment rate in the country. It has been found that over the past 3 years there has been an increase in the number of unemployed people aged 15-70 years, and its share in 2017 in % to the economically active population is 9.5%. The characteristic features of small business, which are the basis of its dynamism and effective activity, are defined. Small business is seen as a key resource for economic growth. The unconditional advantages of small business are: mobility, the ability to respond quickly to changes in the economic environment and the ability to quickly adapt to the needs of consumers. In the course of the research, the list of features of small business, which predetermined its dynamism and capable of ensuring effective development, was formed and substantiated. These include primarily: intensification of the structural adjustment of the economy, formation of the direction of economic growth; specialization, orientation to market needs; mobility, which is achieved due to small amounts of investments; particular attitude to the labor process, interest in the final result; readiness for innovation; stabilization of the social situation; stimulation of the disclosure of the internal potential of the individual by involving ordinary citizens in entrepreneurial activity. It is proved that the existing problems of the national small business cause the need for its facilitation in order to accelerate economic development and improve the economy as a whole.

Keywords: small business, microentrepreneurship, individuals-entrepreneurs, facilitation, economic growth.

Постановка проблеми. Мале підприємництво в більшості країн світу розглядається як рушійна сила та ключовий ресурс економічного зростання, проте в нашій країні проблемам суб'єктів малого підприємництва дотепер не приділяється належної уваги, про що свідчить низький рівень ВВП, створеного за рахунок малого підприємництва (7,7%), та місце України в групі рейтингів економічного розвитку: рейтингу глобальної конкурентоспроможності (83 місце із 140) [1], рейтингу економічної свободи (150 місце із 180), рейтингу податкового навантаження (43 місце із 189), рейтингу сприйняття корупції (130 місце із 180), рейтингу легкості ведення бізнесу (76 місце із 190), рейтингу глобалізації (49 місце із 207) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розвитку малого підприємництва опікувалися такі вчені-економісти як Варналій З.С. [3-4], Павлюк А.П. [4], Брітченко І.Г. [5], Падерін І.Д. [6], Тітова Н.А., Рожок В.Д., П'ятницька Г.Т. [7], Павлова С.І. [8] та інші, проте, слід зазначити, що динамічні зміни, які відбуваються в національній економіці, швидкоплинність вітчизняного законодавства та недосконалість державного регулювання господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва не дають змоги сформулювати єдиний науково-обґрунтований підхід до фасилітації¹ малого підприємництва. Вищевикладене і обумовлює необхідність проведення постійного моніторингу стану національного малого підприємництва, визначення переліку пріоритетних проблем на кожному з етапів розвитку економіки та способів їх розв'язання.

Метою дослідження є з'ясування останніх тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні та виявлення характерних особливостей, притаманних даному прошарку суб'єктів господарювання, що мають змогу забезпечити як ефективність діяльності малого підприємництва, так і зростання національної економіки в цілому.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Розвиток малого підприємництва становить основу не лише матеріального благополуччя, а і економічної безпеки країни. Саме мале підприємни-

цтво все більшою мірою стає соціальним фундаментом економіки, стабільності суспільства та країни. Мале підприємство розглядається в якості ключового ресурсу економічного зростання. На кінець 2017 року суб'єкти малого підприємництва становили 99,1% всіх суб'єктів підприємницької діяльності в Україні, в т.ч. 96,2% були представлені суб'єктами мікропідприємництва [9]. Проте, кількість суб'єктів малого підприємництва у 2017 році скоротилася на 17,3% порівняно з показником 2010 року (рис. 1). Найменша кількість суб'єктів малого підприємництва за період аналізу спостерігалася у 2012 році та налічувала 1578879 одиниць, що є меншим за показник 2010 року на 27%.

Слід зазначити, що станом на 2017 рік 82 % суб'єктів малого підприємництва здійснювали господарську діяльність без створення юридичної особи, тобто обрали організаційно-правову форму господарювання – фізична особа-підприємець (ФОП) (рис. 2). Водночас кількість суб'єктів малого підприємництва ФОП також зазнала скорочення за 8 років на 17,7 %.

Переважання фізичних осіб-підприємців у структурі суб'єктів малого підприємництва пов'язано з можливістю обрати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, що дозволяє здійснювати облік власними силами без залучення бухгалтера і, відповідно, зекономити на витратах на оплату праці, та відносно низьким рівнем оподаткування. Суб'єкти малого підприємництва ФОП, що обрали спрощену систему оподаткування та не залучають працю найманих працівників, згідно з чинним законодавством сплачують лише єдиний соціальний внесок (ЄСВ) у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати² та єдиний податок, розмір якого залежить від обраної групи³. ФОП суб'єкти малого підприємництва значно рідше обирають загальну систему оподаткування внаслідок суттєвого зростання в цьому разі податкового навантаження⁴.

До переваг, які притаманні малому підприємництву слід віднести: мобільність, здатність швидко реагувати на зміни в економічному просторі та можливість оперативно пристосовуватися до потреб споживачів. В ході даного дослідження були виділені

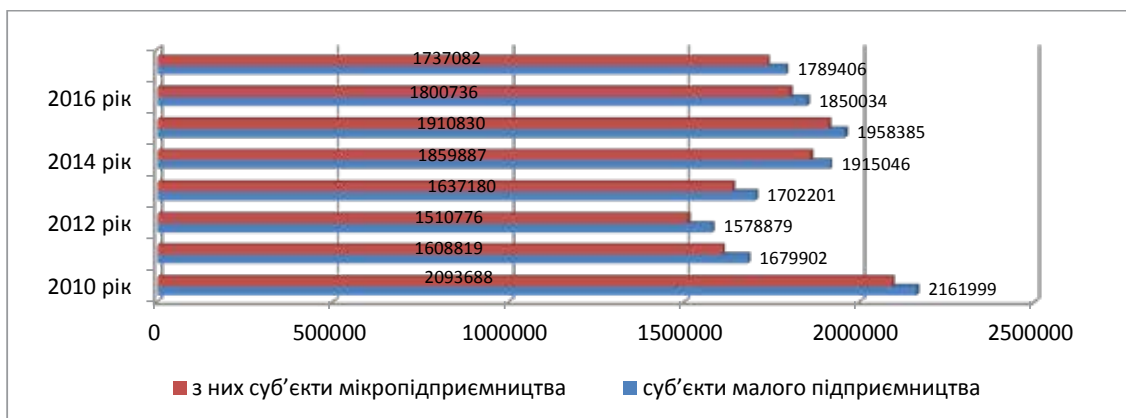

Рис. 1. Кількість суб'єктів малого, в т.ч. мікропідприємництва у 2010-2017 рр. в Україні, одиниць.

Джерело: розроблено автором на основі [9]

¹ Фасилітація (економічна фасилітація) – сприяння розвитку підприємницької діяльності шляхом надання суб'єктам господарювання фінансової, інформаційно-консультаційної підтримки, стимулювання інновацій та мінімізації господарських ризиків.

² З 1 січня 2019 року мінімальна заробітна плата в Україні становить 4173 грн. Відповідно, мінімальний розмір ЄСВ за місяць дорівнює 918,06 грн. Максимальний розмір ЄСВ на місяць дорівнює 13770,9 грн. (22% від 15 розмірів мінімальної заробітної плати 62595,0 грн.). Суб'єкт малого підприємництва ФОП без найманих працівників повинен сплачувати ЄСВ за себе для отримання пенсійного стажу.

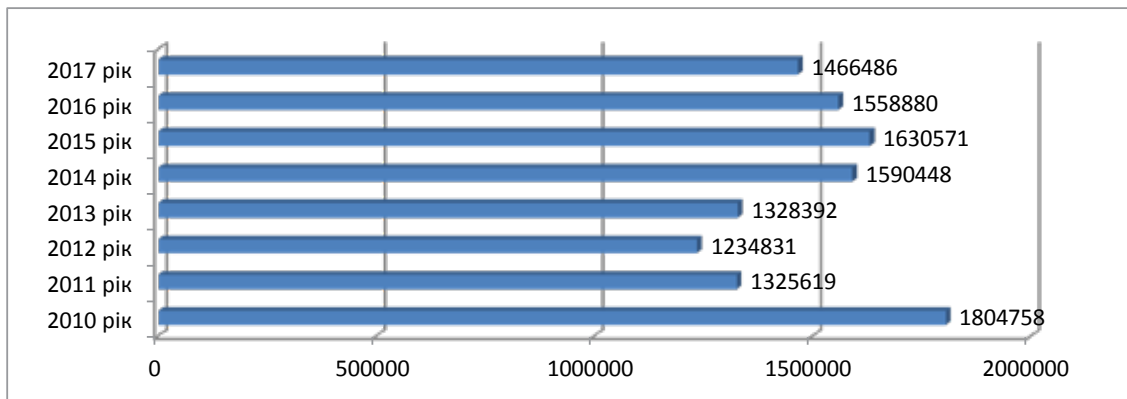

Рис. 2 Кількість фізичних осіб-підприємців – суб'єктів малого підприємництва в Україні у 2010-2017 рр., одиниць

Джерело: розроблено автором на основі [9]

особливості малого підприємництва, які забезпечують його динамізм та ефективну діяльність:

- Активізація структурної перебудови економіки, виконання ряду важливих функцій по диверсифікації та адаптації виробництва. Підприємці задають напрямок економічного зростання. Це в першу чергу стосується послуг, що надаються населенню: побутових, освітніх, туристичних тощо, а також бізнес-послуг: консалтингу, маркетингу, інжинірингу. У вищезазначених секторах суб'єкти малого підприємництва заповнюють ніші, які не готові охопити суб'єкти великого та середнього підприємництва.

- Висока ефективність малого підприємництва досягається за рахунок спеціалізації, спроможності виробляти товари, що необхідні ринку, задовольняти потреби в дефіцитних послугах, виготовляти за індивідуальним замовленням споживача штучну продукцію. Суб'єкти малого підприємництва є повністю самостійними при здійсненні господарської діяльності, володіють усіма можливостями забезпечувати управління процесами виробництва, постачання, збуту на основі простих організаційних структур при мінімальній чисельності адміністративно-управлінського апарату.

- Суб'єкти малого підприємництва характеризуються мобільністю, оскільки внаслідок відсутності значних капіталовкладень мають змогу швидше реагувати на зміни ринкової ситуації та освоювати незадоволені сегменти.

- У суб'єктів малого підприємництва спостерігається особливе ставлення до трудового процесу, адже їм легше створити атмосферу творчості та зацікавленості в кінцевому результаті.

- Мале підприємництво вирізняється спроможністю та готовністю до інновацій. В країнах з розвинутою ринковою економікою суб'єкти малого підприємництва забезпечують у високоризикованих галузях приблизно половину всіх вироблених та впроваджених інновацій і є основним об'єктом інвестування. В галузях, які найбільш динамічно розвиваються, суб'єкти малого підприємництва займають домінуюче положення за часткою у виробництві продукції і становлять більше 80% загальної кількості

суб'єктів підприємництва, що працюють в конкретній галузі. Частка інноваційно-активних суб'єктів малого підприємництва у європейських країнах знаходиться в діапазоні 30-60%. Мале підприємництво є інноваційним за своєю природою, внаслідок чого воно стимулює оновлення виробничої бази великого та середнього підприємництва, залучаючи його капітал до НДДКР. Мале підприємництво спроможне зашкодити зниженню науково-технічного потенціалу країни. Відомо, що саме невеликі підприємства є першопрохідцями в створенні та освоєнні науково-технічних досягнень сучасного світу.

- Суб'єктам малого підприємництва притаманні актуальні на сьогодні організаційні навички, а саме: вміння ризикувати, внутрішня та зовнішня кооперація. Слід відмітити готовність суб'єктів малого підприємництва інвестувати у підвищення кваліфікації співробітників, що підвищує затребуваність та цінність останніх на ринку праці.

- Мале підприємництво розширює межі внутрішньої та зовнішньої конкуренції. Світова практика довела можливість значного підвищення конкурентоспроможності за рахунок сучасних форм організації малого підприємства – кластерів, технопарків, венчурного підприємства тощо.

- Суб'єкти малого підприємництва роблять значний внесок у стабілізацію соціальної ситуації, створюючи нові робочі місця, в т.ч. і на дому, знижуючи тим самим рівень безробіття в країні та укріплюючи впевненість людей в майбутньому. Вирішення проблеми безробіття є надзвичайно актуальним на сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства. Станом на 2017 рік частка безробітного населення віком 15-70 років у % до економічно активного населення становить 9,5 %, що відповідає 1698 тис. осіб (рис. 3). Слід зазначити, що середній показник безробітного населення у віці 15-70 років у січні – вересні 2018 року є дещо нижчим за усереднений показник 2017 року і становить 1549,3 тис. осіб або 8,6% до економічно активного населення відповідного віку.

Існує багато свідчень того, що спільноти, де преважує малий бізнес, є соціально стабільними, беруть

³ Ставку єдиного податку для 1-ї та 2-ї групи на сьогодні встановлюють місцеві ради, але основні ставки залишаються незмінними: для 1-ї групи – 10% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ПМПО) – 192,1 грн. на місяць, для 2-ї групи – 20% від мінімальної заробітної плати – 834,60 грн. на місяць. Єдиний податок для ФОП 3-ї групи залежить від того, чи є суб'єкт малого підприємництва платником податку на додану вартість (ПДВ): для неплатників ПДВ – 5% від доходу, для платників ПДВ – 3% від доходу плюс ПДВ.

⁴ ФОП на загальній системі оподаткування мають сплачувати: військовий збір у розмірі 1,5% від чистого прибутку, податок на доходи фізичних осіб у розмірі 18% чистого прибутку та ЄСВ – 22% від чистого прибутку, але не менше 918,06 грн.

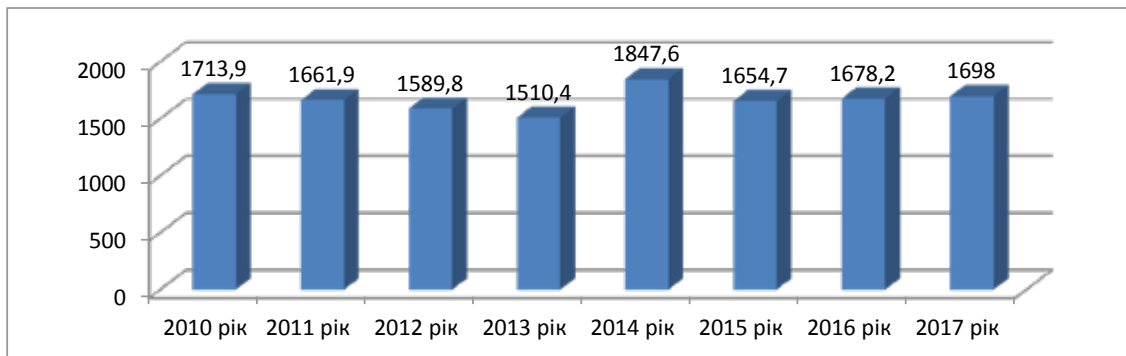

Рис. 3. Безробітне населення України у віці 15- 70 років у 2010-2017 рр., тис. осіб.

Джерело: розроблено автором на основі [9]

активну участь у виборному процесі, залучають більшу кількість туристів до регіону та підтримують більшу кількість підприємств. Ще одним позитивним моментом малого підприємництва є зосередженість обігу коштів на місцях, відповідно, ріст локальних економічних показників. В результаті спостерігається зростання благополуччя місцевого населення, кількості робочих місць та податкових надходжень до бюджету. Вищевикладене свідчить про неабияке політичне значення малого підприємництва. Це є актуальним для багатьох розвинених країн, оскільки підприємці як соціальна група є основою середнього класу, найбільш представницького за своєю чисельністю і такого, що є виразником політичних уподобань значної частини населення. В умовах стійкого соціально-економічного та політичного розвитку суспільства суб'єкти малого підприємництва вирізняються прихильністю до принципів демократії, політичної стабільності та економічної свободи. Вони виявляють найбільшу активність при виникненні загрози власності, тому що на відміну від великих та середніх власників для суб'єктів малого підприємства їх власність, здебільшого, є основним джерелом для існування та найважливішим засобом самовираження.

– Мале підприємство в умовах модернізації економіки спонукає пересічних громадян до активної підприємницької діяльності, виступаючи в ролі своєрідного способу розкриття внутрішнього потенціалу особистості. Доведено, що в малому підприємстві окупність інвестицій відбувається значно швидше, ніж у великому та середньому підприємстві, що пов'язано з порівняно невеликими обсягами інвестицій, значною часткою особистих трудових затрат власника, високим рівнем мобільності суб'єктів малого підприємства, адресною відповідальністю за результати господарської діяльності, високою продуктивністю праці внаслідок близької до оптимальної чисельності та структури персоналу, застосування в більшості випадків спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності тощо. Стимулюючими факторами при цьому є прибутковість та стабільність, внаслідок чого суб'єкт малого підприємства може

залишатися прибутковим навіть в умовах економічної кризи. Приклад економічної стабільності в умовах глобальної кризи продемонстрували такі країни як Норвегія, Сінгапур та Швеція де процвітають приватне мале підприємство та приватна ініціатива.

Таким чином можна зробити висновок, що мале підприємство не є ізольованим від загальної економічної системи, а є її невід'ємною частиною, що органічно запроваджується у сучасну господарську практику. Саме мале підприємство сприяє становленню ринку внаслідок відродження закритих та створення нових виробництв, освоєння матеріальних та нематеріальних ресурсів, розширення сфер інноваційної діяльності.

Доцільно звернути увагу на те, що потенціал розвитку малого підприємства визначається значною мірою соціокультурними факторами, зокрема бажанням бути підприємцем. З'ясовано, що останнім часом статус підприємця все більше втрачає свою популярність. Дослідження, проведені Жарая С.Б. [10], показали, що підприємці незадоволені недосконалістю дозвільної системи, високим податковим навантаженням, надмірністю контрольно-перевірочної діяльності⁵, слабким інформаційним забезпеченням, ускладненим доступом малого підприємства до фінансових ресурсів тощо. Все вищевикладене свідчить про необхідність фасилітації розвитку малого підприємства в загальнодержавному масштабі з урахуванням існуючих проблем.

Висновки. Дослідження тенденцій розвитку малого підприємства показало зменшення кількості національних суб'єктів малого підприємства, в т.ч. таких, що обрали організаційно-правову форму господарювання ФОП, в динаміці за останні 8 років більше, ніж на 17%. Дана негативна тенденція опосередковано впливає на зниження соціального рівня життя населення, зокрема на рівень безробіття в країні. З'ясовано, що за останні 3 роки відбувається збільшення чисельності безробітного населення у віці 15-70 років, і його частка у 2017 році у % до економічно активного населення становить 9,5 %. Безумовними перевагами, притаманними малому підпри-

⁵ З 1 січня 2019 року закінчилася дія мораторію на перевірки малого та середнього бізнесу, що діяла з 2014 року по 2017 рік, проте у 2018 році «функціональність» мораторію була умовною, оскільки в лютому 2018 року урядом було введено з-під його дії ряд контролюючих органів, зокрема: Національний банк, Національну Раду з питань телебачення і радіомовлення, Національну комісію, що здійснює регулювання у сфері енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП), Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (НКЦБФР), Антимонопольний комітет, Державну авіаційну службу, Державну архітектурно-будівельну інспекцію, Державну інспекцію ядерного регулювання, Державну аудиторську службу, частково Державну екологічну інспекцію, Державну службу експортного контролю, Державну службу з питань лікарських засобів, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації, Міністерство екології та природних ресурсів, Державну службу геології та надр, Державну службу з питань геодезії, картографії та кадастру, Державну службу України з питань праці, частково Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів, Державну службу з надзвичайних ситуацій, Державну фіскальну службу [11].

емництву є: мобільність, здатність швидко реагувати на зміни в економічному середовищі та можливість оперативно пристосовуватися до потреб споживачів. В ході дослідження було сформовано та обґрунтовано перелік особливостей малого підприємництва, які обумовлюють його динамізм та спроможні забезпечити ефективний розвиток, а саме: активізація структурної перебудови економіки, формування напрямку економічного зростання; спеціалізація, орієнтація на потреби ринку, і, як наслідок, висока ефективність; мобільність, яка досягається за рахунок невеликих обсягів капіталовкладень; особливе ставлення до трудового процесу, зацікавленість у кінцевому результаті; готовність до інновацій, інноваційна орієнтація, спроможність зашкодити зниженню науково-технічного потенціалу країни; наявність переліку актуальних організаційних навичок; є резервом підвищення конкурентоспроможності за рахунок сучасних форм організації малого підприємства; стабілізація соціальної ситуації, зокрема за рахунок участі у вирішенні проблеми безробіття та неабиякої політичної значущості даного прошарку суб'єктів підприємництва; стимулювання розкриття внутрішнього потенціалу особистості шляхом залучення пересічних громадян до активної підприємницької діяльності. Доведено, що існуючі проблеми національного малого підприємництва обумовлюють необхідність його фасилітації з метою прискорення темпів економічного розвитку та оздоровлення економіки країни в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Україна поднялась в рейтинге глобальной конкурентоспособности. Экономическая правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/10/17/641667/> (дата звернення: 27.12.2018).
- Україна у глобальних рейтингах 2017–2018. Український інститут майбутнього: веб-сайт. URL: <https://www.uifuture.org/post/ukraina-u-globalnih-rejtingah-2017-2018/> (дата звернення: 27.12.2018).
- Варналій З.С., Жук В.В. Ділова та інноваційна активність суб'єктів малого підприємництва у регіонах. *Україна: стратегічні пріоритети, аналітичні оцінки* – 2006 : монографія / за ред. О.С. Власюка. Київ : НІСД, 2006. С. 408–416.
- Варналій З.С., Павлюк А.П. Мале підприємництво України як чинник регіонального розвитку: стан та перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 4. С. 64–73.
- Закономірності і перспективи розвитку малого підприємництва в структурі національної інноваційної системи України : монографія / І.Г. Брітченко та ін. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 224 с.
- Падерін І.Д. Стратегічне управління підприємствами малого та середнього бізнесу промислового регіону : монографія / за наук. ред. І.Д. Падеріна. Дніпро : ТОВ Акцент ПП, 2016. 184 с.
- Управління підприємствами малого та середнього бізнесу в умовах кризи : монографія / Н.А. Тітова та ін. Київ : Комп'ютерпрес, 2011. 311 с.
- Павлова С.І. Регіональний статистико-економічний аналіз розвитку малого та середнього підприємництва в Житомирській області. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2017. № 3(81). С. 54–60.
- Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.12.2018).
- Жарая С.Б. Підприємницька активність та тенденції державного впливу на розвиток малого бізнесу. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12ZSBRMB.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
- Про затвердження переліку органів державного нагляду (контролю), на які не поширюється дія Закону України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2017 р. № 1104 (у редакції від 22 вересня 2018 р., підстава 752-2018-п) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2017-%D0%BF> (дата звернення: 27.12.2018).